

– Çeviri Makale –

AYAKLARI MESH ETMENİN VÂCİP OLDUĞUNA DAİR BİR RİSALE*

Ebü'l-Feth Muhammed b. Ali b. Osman el-Kerâcîkî (ö. 449/1057)

Çev. Mustafa Hayta

Dr. Öğr. Üyesi, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
İslam Hukuku Anabilim Dalı
m-hayta@hotmail.com

Bu, dostlardan birine yazdığım ve “el-kavlu'l-mübeyyin/mübîn an vücûbi meshi'r-ricleyn” şeklinde adlandırdığım bir risaledir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Allah'a hamd; Efendimiz, Allah'ın resûlü, peygamberlerin sonuncusu Muhammed ve onun pak ailesine salat olsun! Benden, ayakları meshetmenin vacip; mezhebimizin tutumunun sahih ve doğru olduğunu ortaya koyacak bir şeyler söylememi (Allah sana güç kuvvet versin!) istedin. Allah'ın yardımı ve

* Bu metin, Şii-İmâmîyye'nin Usûlîlik akımının öncüleri Şeyh Müfid (ö. 413/1022) ve Şerîf el-Murtazâ'nın (ö. 436/1044) talebesi Ebü'l-Feth Muhammed b. Ali b. Osman el-Kerâcîkî'ye ait (القول المبين عن وجوب مسح الرجلين) özgün isimli risalesinin Türkçe'ye çevirisidir. Risalenin adında yer alan (المبين) lafzı “mübeyyin” şeklinde okumaya müsait olduğu gibi “mübîn” şeklinde de okunabilir. Söz konusu risale, abdest hususunda Ehl-i sünnet ve Şîa arasındaki ihtilafı konu edinmekte, Ca'feriye mezhebine mensup müellif doğal olarak tercihini mesh etmekten yana yapmaktadır. Mukayeseli fıkha katkı sunması amacıyla çevrilen bu risaleye, müellifin kendi kitabından (Kenzü'l-fevaid, thk. Abdullah Ni'me, Dârü'l edvâ, Beyrut 1985, I, 152) ulaşılabacağı gibi -ki çeviride bunu esas aldık- aşağıda yer alan internet adresinden de başka nüshalara ulaşılabilir.

tevfîkiyla ben de bu isteğine cevap vereceğim ve talebini karşılayacak muhtasar bir metin ortaya koyacağım.

Bil ki, bize göre farz olan, ayakları yıkamak değil mesh etmektir. Bu nedenle ayaklarını yıkayan kimse, farzı eda etmiş sayılmaz. Bu hususta İbn Abbas¹ (Allah ona rahmet eylesin) (ö. 68/687-88), İkrime² (ö. 105/723), Enes (ö. 93/711-12), Ebü'l-Âliye (ö. 90/709), Şa'bî (ö. 104/722) ve diğerleri gibi sahabe ve tâbiînden bir cemaat da bize muvafakat etmektedir. Ayakları mesh etmenin farz olduğu hususundaki delilimiz şudur:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ

Ey Müminler! Namaz kılacağınız zaman yüzünüzü, dirseklere kadar ellerinizi ve kollarınızı yıkayın. Başınızı ve aşık kemiklerine kadar da ayaklarınızı *mesh* edin.³

Bu ayet, iki cümleyi içermekte ve burada iki hükmü açıkça ortaya koymaktadır. Birinci cümlede “yüzü yıkamak”la başlanmış ve “eller” lafzı, onun üzerine atfedilmiştir. Dolayısıyla atıf sebebiyle ellerin hükmü, yüzü yıkamanın hükmüne tabi olmak zorundadır. Sonra ikinci cümlede “başı mesh etmek”le başlanmış ve “ayaklar” lafzı da onun üzerine atfedilmiştir. Burada da atıf nedeniyle, ayakların hükmü başı mesh etmenin hükmüne tabi olmak zorundadır. Nitekim bir önceki cümlede geçen atıf, bunu gerektirmektedir.⁴

İkinci cümlede geçen başı mesh etmenin ve onun üzerine atfedilen ayakların hükmü hususunda muhalefet caiz olsaydı, birinci cümlede geçen yüzü yıkamanın ve onun üzerine atfedilen ellerin hükmü hususunda da muhalefet caiz olurdu. Mademki birinci cümle ve atfı için bir muhalefet söz konusu değil, o halde ikinci cümle ve muhalefet için de durum aynıdır. Böylelikle bir cümlede matuf konumunda olan her parçayı, mâkabline

¹ Abdullah b. Abbas b. Abdülmuttalib, Nebî'nin (s.a.v.) amcasının oğlu, -vasf ettikleri üzere- ümmetin önde geleni ve Kur'an'ın tercümanıdır. Hicretten üç yıl önce Mekke'de doğdu. Âmâ olmuş ve Hicri 68'de Tâif'te vefat etmiştir. “Tefsîru İbn Abbas” adıyla bilinen matbu bir tefsir ona nispet edilmektedir. Emîrül-mü'minîn Ali (a.s) zamanında Basra'ya vali atanmıştır. Hazinedeki devlet mallarına el koyduğu ve kaçırdığı ve bu hususta Ali (a.s.) ile onun arasında mektuplaşmaların cereyan ettiği söylenmektedir. Bu mektupları *el-'İkdü'l-Ferîd'*de ve bazılarını da *Nehcü'l-belâga'da* bulabilirsiniz. İbn Abbas, Abbâsî halifelerinin dedesidir.

² Ebû Abdullah İkrime el-Berberî, Abdullah b. Abbas'ın kölesidir. Abdullah b. Abbas'ın da içinde bulunduğu bir grup sahabîden hadis rivayet etmiştir. Hâricî zihniyete sahip olan İkrime, yalancılıkla itham edilmiştir. Hicri 105 ya da 107'de vefat etmiştir.

³ Maide, 5/6

⁴ Zira atıf vâvî, mutlak cem' ifade ettiğinden mâkabli ve mâbadinin hüküm konusunda müşterek olduğuna delalet eder.

hamletmenin gerekliliği bilinmiş oldu. Bu durum, *düşünen* kimseler için kifayet edecektir. Eğer bir kimse,

kârîlerin ekserinin ilgili ayette geçen “ercül (ayaklar)” kelimesini *nasb* ile okuduğunu görmekteyiz, dolayısıyla bu kelime onların kiraatına göre “eydî (eller)” kelimesine atfedilmiş olmaktadır, bu da onun yıkanmasını gerektirir,

derse ona şöyle denilir: Yedi kiraat imamından *nasb* ile okuyanlar, *cer* ile okuyarlardan fazla değildir. Bilakis *cer* okuyanlar, sayıca *nasb* okuyanlara müsavidir. İbn kesir,⁵ Âsım⁶ rivayetiyle Ebû Bekir⁷ (ö. 193/809) ve Hamza,⁸ söz konusu kelimeyi *cer* ile okumuşlardır. Asım’ın rivayetiyle İbn Âmir,⁹ Kisâ¹⁰ ve Hafs¹¹ ise *nasb* ile okumuştur. Ayrıca Arap dilini bilenler, atfın en uzağa değil en yakına yapılması gerektiğini söylemişlerdir. Asıl olan da budur. Bunun dışındaki kabuller zorlamadır ve sığınılacak hiçbir zaruret yokken kelamın hakikî anlamından sözde mecaza sapmadır. Bu kabulde “kafa karıştırma” ve belki de *anlamı*, konuşanın hiç de kastetmediği bir yöne sarf etme söz konusudur.

Görmüyor musun? Reîsin biri, bir arkadaşına yönelerek ona “Zeyd ve Amr’a ikramda bulun; Halit ve Bekr’i döv” (اکرم زيدا و عمرا و اضرب خالدا و بكرًا) dese burada arkadaşına düşen şey, her iki cümleyi birbirinden ayırmak ve reîsin ikinci cümleyle yeni bir başlangıç yaptığını ve her iki cümlenin de geri kalan unsurlarını bir öncesine atfettiğini bilmek olacaktır. Aynı şekilde birinci cümlede Amr’ın Zeyd üzerine matuf olduğunu anladığı gibi ikinci cümlede de Bekr’in Halid üzerine atfolunduğunu bilmelidir. Şayet arkadaşı Bekr’i Amr üzerine atfetme yoluna giderse hakikî anlam ve kelamın zahirî mefhumundan sapmış olacaktır. Ayrıca âmirin (reîs) muradını başka yönlere çeken bir

⁵ Ebû Ma’bed Abdullah, yedi kiraat imamından biridir ve hicrî 120 yılında Mekke’de vefat etmiştir.

⁶ Âsım b. Behdele, Ebû Bekr b. Ebî’n-Necûd diye de künyelenmiştir. Ebû Abdurrahman es-Sülemî ve Zir b. Hubeyş’ten kiraat öğrenmiştir. 128 yılında vefat etmiştir.

⁷ Ebû Bekr Şu’be b. Ayyâş b. Sâlim el-Esedî el-Kûfî, yedi kiraat imamından Âsım’ın râvîsidir. Hicri 193’te Kûfe’de vefat etmiştir. Züht ve ibadete düşkün kişilerden biridir. Münkeri reddettiğinden zulme, hakarete ve hapse maruz kalmıştır.

⁸ Hazma b. Habîb ez-Zeyyât, yedi kiraat imamından biridir, aynı zamanda fakîhtir. Hicrî 156’da yılında vefat etmiştir.

⁹ Abdullâh b. Âmir el-Yahsubî, tâbiîn nesinden olup yedi kiraat imamından biridir, Dımaşk’lı olan İbn Âmir hicri 128 yılında vefat etmiştir.

¹⁰ Ebû’l-Hasen Alî b. Hamza b. Abdillâh b. Osman, Abbâsî Halifesi Hârûnürreşîd’e vasıl oluş ve oğulları Emîn ve Me’mûn’un eğitimi üstlenmiştir. Ebû Ca’fer er-Ruesî, Hazma b. Habîb ez-Zeyyât, Abdurrahman b. Ebî Leylâ ve diğerlerinden kiraat öğrenmiştir. 197 yılında vefat etmiştir.

¹¹ Hafs b. Süleymân Ebû Amr el-Bezzâz’ın kiraat ilmindeki senedi, Âsım b. Behdele - Ebû Abdurrahman es-Sülemî - Ali b. Ebû Tâlib’tir (a.s.). Hafs, 131 yılında vefat etmiştir.

zorlamaya düşmüş olacaktır. Neticede bu, dövülmesi emrolunan bir kimseye, ikramda bulunmak şeklinde bir anlama yol açacaktır.

Bir diğer açıdan bakıldığında, *ercül* kelimesini nasb ile okumak, onu *eydî* üzerine atfetmeyi gerektirmez. Aksine lafız olarak değil de mana açısından *ruûs* üzerine atfedilmesini gerektirir. Çünkü *ruûs* kelimesinin mahalli, *mesh* fiilinden dolayı mansuptur. Fakat bir ârız (bâ/harf-i cer) sebebiyle mecrûr olmuştur. Lafzı üzerine değil de mahalle atıf, Arap dilinde kullanılan bir yöntemdir. Nitekim sen de biliyorsun ki Araplar, şöyle derler: *مررت بزید وعمراً ، ولست بقائم ولا قاعداً* Aynı minvalde şair (Ukbe b. Hâris el-Esedî) de şöyle inşad etmiştir:

فلسنا بالجبال ولا الحديد إنا بشر فأسجح معاوي

Bu örneklerde geçen nasb şeklindeki okumalar, lafız üzerine değil, mahalle yapılan atırlardan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla cer şeklinde okumada olduğu gibi nasb şeklindeki okuma da bu prensibe dayanmaktadır. Böylelikle her iki okuyuşta da *ercül* lafzı, ona *eydî* lafzından daha yakın olan *ruûs* lafzı üzerine atfedilmiştir. Böylelikle zorlamadan da kurtulmuş olunacak ve her iki okuyuşta da ayakların yıkanması değil mesh edilmesi vacip olacaktır. Ve'l-hamdu lillah.

Diğer taraftan, nasb okuyuşta *ercül* lafzını, *ruûs* lafzının mahalline atfetmek/hamletmek, *eydî* lafzına hamletmekten evlâdır. Çünkü ayet, hem cer hem de nasb ile okunmuştur. *Ruûs* lafzı üzerine atfedildiğinden cer şeklindeki okuyuş, meshi gerekli kılmaktadır. *Ercül* lafzını *eydî* lafzı üzerine atfederek nasb şeklinde okuyan kimse, yıkamayı da vacip kılmış ve meshi gerektiren cer şeklindeki kıraatin de hükmünü iptal etmiş olacaktır. Fakat *ercül* lafzını, *ruûs* lafzının mahalline atfetmek suretiyle nasb şeklinde okuyan kimse ise cerrin gerekli kıldığı mesh etmeyi vacip kılmış olacaktır. Böylelikle herhangi birini iptal etmeden her iki kıraati de kullanmış olacaktır. Bu yaklaşımı tercih eden kimse, diğer yaklaşım sahibinden daha bahtiyar olacaktır.

İki kıraatin de ancak ayakları yıkamakla işlerlik kazanacağını inkâr etmiyorsunuz. Ayrıca ayakları yıkamak, dinde ihtiyat prensibine daha uygundur. Şöyle ki, yıkamak, meshe galebe çalar ve meshten daha fazlasını ifade eder. Dolayısıyla mesh, yıkamaya dâhildir. Ayaklarını yıkayan sanki yıkamak ile meshi bir arada yapmış olur. Fakat mesh böyle değildir. Zira yıkamak, meshe dâhil değildir.

denilirse şöyle cevap veririz:

Bu yaklaşım, doğru değildir. Çünkü yıkama ve mesh, biri diğerinden farklı iki fiildir. Biri diğerine ne dâhildir ne de gerektirdikleri manada biri

diğerinin yerine kâimdir. Bunu şu durum da açıklamaktadır: mesh edene sanki “mesh edilecek azanın ıslanacağı kadar suyla yetin”; yıkayana ise sanki “bu kadarla yetinme, bilakis yıkanması gereken azaların üzerinden akacak kadar su kullan” denmektedir.

Böylelikle her iki fiilin de ayrı bir keyfiyete sahip oldukları açığa çıkmış oldu. Şayet böyle olmasaydı başını yıkayan kimse, aynı zamanda mesh de yapmış; Cuma namazı için gusül alan da abdest almış olurdu. Oysa meshin yıkamak (gasl); yıkamanın da mesh olarak isimlendirilemeyeceği hususunda dilbilimciler ve fukahânın icmâi bulunmaktadır.

Neden söz konusu fiillerin farklı keyfiyete ve hükümlere tabi olduğunu iddia ediyorsunuz, halbuki bazı müfessirler (فطفق مسحاً بالسوق والاعتاق¹²) şeklindeki ayette yer alan mesh kelimesini yıkamak/gasl şeklinde yorumlamışlardır. Öyleyse gasl, mesh şeklinde adlandırılabilir.

denilirse biz de deriz ki bu, üzerinde icmâ edilen bir yorum değildir. Nitekim bazı müfessirler de burada bizzat meshin kastedildiğini ifade etmiştir. Ebû Ubeyde,¹³ Ferrâ,¹⁴ ve diğerleri, aksine burada mesh ile Şâri’in vurmayı (darb) kastettiğini belirtmişlerdir.

İmdi, kim burada Şâri’, mesh ile yıkamayı kastetmiştir derse “gasl, mecaz ve istiare olarak mesh ile tesmiye edilebilir” kaidesine ters düşmemiş olur. Fakat bu durumda hakiki mana olmaz. Halbuki Allah’ın kelamını, zâhir hakikatinden bir karîne olmadan mecaza sevk etmek caiz değildir.

(ارجلكم) lafzının cer şeklindeki kiraatinin, nesaktan değil de mücâveretten kaynaklandığını inkâr etmiyorsunuz. Zira Araplar bazen bir ismi, (جحر ضب خرب) örneğinde olduğu üzere komşu kelimenin irabıyla kiraat ederler, (خرب) lafzını, (جحر) lafzına mücâvereti nedeniyle cer okumuşlar, hâlbuki (خرب) lafzı (جحر) in sıfatıdır. (ارجلكم) lafzı da tıpkı böyledir, komşusu (يرؤوسكم) lafzına mücâvereti nedeniyle cer okunmuştur. Aynı minvalde İmruülkays da şöyle inşad etmiştir: (كأن ثبيراً في عرانيه وبله * كبير أناس في بجاد مزمل¹⁵) İmruülkays, şiirinde (ل مزمل) lafzını, (ل مزمل) a

¹² Sâd, 38/33.

¹³ Ma’mer b. el-Müsennâ et-Teymî, Kureys’in Teym kabilesinin kölelerinden olup Arap dili ve edebiyatı ve ahbâr âlimlerindedir. Şuûbiyye hareketine katılmış, bununla beraber Haricî zihniyete sahiptir. Sayısız eserler kaleme almıştır. 112 senesinde doğmuş ve 211 senesinde vefat etmiştir.

¹⁴ Ebû Zekeriyâ Yahya b. Ziyâd el-Ferrâ’ Arap dili âlimlerindedir. Arap diline ilişkin pek çok eseri bulunmaktadır. 207 yılında Mekke yolunca vefat etmiştir.

¹⁵ Bu şiir, İmruülkays’ın meşhur seçkin kaside koleksiyonundandır. İmruülkays’ın tam adı, İbnülmelik Hacer b. el-Haris el-Kindî’dir. Ona melik ed-dalîl de denilmiştir. Hicretten önce 80 yılında vefat etmiştir. O

mücâvereti nedeniyle cer okumuştur, oysa (رَبِيدِك)in sıfatıdır. O halde mücâveret nedeniyle her ne kadar (أَرْجُلِكُمْ) cer şeklinde kıraat edilse de burada hüküm yıkamak şeklinde olacaktır,

denilirse biz de deriz ki bu yaklaşım birkaç açıdan batıldır. İlkin, dilbilimciler, mücâveret nedeniyle i'rab yapmanın şaz ve nadir bir durum olduğunda ve saire makîsus aleyh olamayacağı hususunda müttefiktir. Bazı yerlere özgü okuyuşlar, kıyas yoluyla başka yerlere teşmil edilemez. Sığınılacak zaruret bulunmadığı sürece, bu tarz nâdir ve şâz durumlara Kur'an'ın hamledilmesi caiz değildir.

İkinci olarak, mücâverete dayalı okuyuşlarda arada atıf harfi bulunmaz ve bu husus hakkında ulema arasında ihtilaf yoktur. (وَأَرْجُلِكُمْ) lafzında atıf harfinin bulunması mücâvereti iddia edenlerin yaklaşımının butlanına; atfa dayalı okuyuşun sıhhatine delalet etmektedir.

Üçüncü olarak, mücâveret nedeniyle yapılan i'rablar, ancak kelimadan şüphenin zail olduğu ve manada herhangi bir karışıklığa mahal verilmediği yerlerde yapılır. Görmüyor musun her iki örnekte (جر ضب حرب) ; (ي ف داجب مزمل) ; (رَبِيدِك سَنَا) de karışıklık ve şüpheye mahal verilmediği gibi söz konusu kelimelerin sıfat olduğu yönünde kesin kanaat de hasıl olmaktadır. Oysa ilgili ayet böyle değildir. Çünkü (وَأَرْجُلِكُمْ) de farz olan mesh olabileceği gibi gasl/yıkamak da olabilir. Mücâveret olduğu sürece bu karışıklık devam edecektir ve hükmün ne olduğuna ilişkin kesin bir kanaate ulaşılamayacaktır. Zikrettiğimiz hususlar dikkate alındığında (وَأَرْجُلِكُمْ)deki cerrin mücâveretten kaynaklanmadığı ortaya çıkmıştır. Ve'l-hamdu lillah.

Mücâveretin atıf harfiyle beraber bulunmasının caiz olmadığını nasıl iddia edersiniz, oysa Allah Teâlâ Vâkıa suresinde şöyle buyurmuştur:

﴿بِأَنْحَوَابٍ وَأَبَارِيقٍ وَكَأْسٍ مِّن مَّعِينٍ﴾ ﴿١٨﴾ لَا يُصَدِّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنْفُونَ ﴿١٩﴾ وَفَاكِهَةٍ يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ ﴿١٧﴾
﴿مِمَّا يَنْتَحِبُونَ﴾ ﴿٢٠﴾ وَلَحْمِ طَيْرٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ ﴿٢١﴾ وَخَوْرٍ عَيْنٍ ﴿٢٢﴾

Şârii, burada (وَأَرْجُلِكُمْ) lafzını mücâveret nedeniyle kesre yapmış, halbuki (وَأَرْجُلِكُمْ) denilen kimseler, (وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ) gibi konuklara ikramda bulunmaktadır, onların arasında ikram için dolaşmaktadır, (بِأَنْحَوَابٍ وَأَبَارِيقٍ) gibi ikram edilen ya da sunulan bir şey değildir. (Fail olmasına rağmen merfu yerine mücâveret nedeniyle mecrur kılınmıştır.),

cahiliye döneminin önde gelen şairlerindendir. Hatta şiir, bir melikle (İmruülkays) başladı ve bir melik ile (Ebû Firâs el-Hamdâni) son buldu, denilmiştir.

denilirse biz de öncelikle deriz ki kârîler, (وَحُورٌ عِينٌ) lafzının mecrur olacağı hususunda icmâ etmemiştir. Aksine, yedi kârînin ekseri yani Nâfi, İbn Kesir, Ebû Amr'dan gelen rivayete göre Âsım ve İbn Âmir, merfu kıraatin doğru olduğuna kanaat getirmiştir. Hamza, Kisaî ve Mufaddal'ın rivayetine göre Âsım ise ilgili lafzı mecrur okumuştur. Ebû Ubeyde'nin ise mansup okuduğu ifade edilmiştir.

Kaldı ki mücâveret dışında cer şeklindeki kıraatin sahih bir yönü söz konusu olabilir. Şöyle ki, (وَحُورٌ عِينٌ) lafzı kendine takaddüm eden (فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ)'e atfedilmiş olabilir. Bu durumda sanki şöyle denmektedir: (هم في جنات النعيم، وفي مقارنة) (أو معاشرة حور عين) Bu telakkiye göre muzaf (معاشرة) hafzedilmiş olmaktadır. Bu da güzel bir yorumdur. Bunu Ebû Ali el Fârisî,¹⁶ *el-Hucce fi'l-Kur'ân* adlı eserinde zikretmiştir. Diğer görüşleri ise serdetmemiştir. Mecrur kıraat, mücâveretten kaynaklansaydı Ebû Ali, onu da zikrederdi.

Mecrur şeklindeki kıraatin meshi gerekli kıldığını inkâr etmiyorsunuz; ancak mesh ayaklar ile değil mestlerle (huf) ilgilidir. Yıkamayı gerekli kılan mansup kıraat ise bizzat ayaklarla ilgilidir. Bu durumda iki okuyuşa da müsait olan ayet, her iki durumu/hükmü de ifade etmez mi?

denirse biz de deriz ki bunu reddediyoruz. Çünkü bu, zaruret ve onu gerekli kılan bir delalet olmaksızın Kur'an'ın zahir ve tilavetinden sözde mecaz ve istiareye sapsamak demektir ki hiç kuşkusuz bu hatadır.

Kur'anın zâhiri, bizzat (وَأَرْجُلُكُمْ) zikrini tazammun etmektedir. Bu nedenle meshin başkasıyla (mest) değil ayakla ilgili olması zorunludur. Keza, ayet, (الرُّؤُوسِ) zikrini içermekte, bu nedenle meshin başkasına (sarık) değil bizzat başa yapılması zorunludur. "Sarık" "baş" olarak "yüz" de "peçe" olarak nasıl tabir olunamıyorsa "mest" de "ayak" kelimesiyle tartışmasız karşılanamaz. Bu nedenle ayetteki maksadın başkasıyla değil bizzat zikredilen lafızla ilgili olması zorunludur. Ayette ayak ile kastedilen ayak değil, başka bir şey (mest) olduğu şüyu bulsaydı mutlaka "yüz ve baş" lafızlarıyla da başka şeylerin (peçe ve sarık) murat edilmiş olduğu şüyu bulurdu ve böylelikle Allah'ın kavlinde (إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِّنْ جِلْدٍ

¹⁶ Ebû Alî Hasen b. Ahmed b. Abdilgaffâr el-Fâsevî en-Nahvî, edebiyat ve ilim adamlarındandır. Hicri 288 yılında Fesâ şehrinde doğmuştur. Bağdat'a gelmiş ve 308 yılına kadar orada kalmıştır. Nahiv ilminde asrının imamı olmuş ve Seyfûddeve el-Hamdânî ile ilişki kurmuş onun yanında bir müddet kalmıştır. Bu durum 341 yılına tekabül eder. Şair Mütenebbî ile arasında muhavereler cereyan etmiş ve Bağdat'ta 388 yılında vefat etmiştir.

¹⁷ Maide, 5/33.

aza ve organların başka manaya hamledilmesi caiz olurdu. Halbuki zahîrî olarak bu ayetin bizzat el ve ayakları kesmeye delalet ettiğinde ve bu nedenle zâhir ve tilaveti başka manaya çekmenin caiz olmadığına hiçbir ihtilaf yoktur. Yukarıdaki ayetin misli olduğundan, abdest ayeti de böyledir.

“Ayaklar” lafzının “eller” lafzına atfedilmesi, “baş”a atfedilmesinden evlâdır. Zira ayak, tıpkı el gibi mahduttur. Mahdut olanın mahdut olana atfedilmesi ise kelamın tertibi açısından daha uygundur,

denilirse biz de şöyle deriz: Bu doğru olsaydı, mahdut bir organ olan “eller”in gayr-i mahdut olan “yüzler” üzerine atfedilmesi caiz olmazdı. Mahdut olup olmamak bakımından farklılık taşıyan “yüzler” ve “eller”in aynı hükme sahip olmasının sıhhati, hükümde ittifak, mahdut olup olmamak bakımından da ihtilaf eden “ayaklar”ın “başlar”a atfedilmesinin sıhhatine delalet etmektedir.

Bizim tevilimiz, hasmın da zikrettiği kelamın tertibine daha uygundur. Çünkü gayr-i mahdut, yıkanan bir uzvu (yüz) zikretmiş, mahdut, yıkanan bir uzvu (el) ise onun üzerine atfetmiştir. Sonra gayr-i mahdut, meshedilen bir uzvu (baş) zikretmiş ve bunun üzerine de mahdut, meshedilen bir uzvu (ayak) atfetmiştir. Mahdut, yıkanan bir organın gayr-i mahdut, yıkanan bir organa; mahdut, meshedilen bir organın gayr-i mahdut, meshedilen bir organ üzerine atfedilmesi açısından bakıldığında cümlede *mukabele* sanatı söz konusudur.

Hasan-ı Basrî (ö. 110/728), Cubbâî (ö. 303), Muhammed Cerîr et-Taberî (ö. 310/923) ve onlara muvafakat edenler gibi muhayyerlik yaklaşımını benimseyip ayakları yıkamak ya da mesh etme arasında ben muhayyerim, çünkü ayetin kiraati her ikisine de müsaittir, diyenlere gelince onların söylemi her iki kiraatin de sadece meshe delalet edeceği, yıkama iddiasında bulunanların da bir hüccete sahip olmamaları nedeniyle geçerliliğini kaybeder. Neticede mesh vacip olunca muhayyerlik söylemi batıl olmuştur.

Hasımlarımız kıyastan da ihticac da bulunmuşlar ve şöyle demişlerdir: “Ayaklar (haksız bir fiile maruz kalması halinde) tıpkı el gibi diyetin gerekli olduğu bir uzuvdur ve eller yıkandığına göre ayakların da yıkanması icap eder.” Bu, batıl bir ihticac ve fâsîd kıyastır. Çünkü baş da diyetin gerekli olduğu bir uzuv olmasına rağmen yıkanması değil mesh edilmesi emrolunmuştur. Elimizde sadece kıyas kalsa bu onların değil, daha ziyade bizim lehimize delil olur. Şöyle ki ayak abdest azalarındandır ve teyemmümde hükmü sakıt olmaktadır. O halde ayakta farz olan meshtir, delili de baştır.

Eğer derlerse bu söyleminiz cünüplük ile nakz olmaktadır. Çünkü bütün beden ve azaların yıkanması farz olduğu halde teyemmümde sakıt olmaktadır. Şu şekilde buna itiraz edebiliriz: Ayaklar, abdestte yıkanması

gereken azalardan bir azadır, cünüplükte sakıt olması bizi ilzam etmez. Eğer bir kimse,

Hz. Peygamber'den rivayet edilen "Abdest aldı yüzünü ve ellerini yıkadı, başını mesh etti ve ayaklarını yıkadı ve devamında şöyle dedi: Bu benden önceki enbiyanın abdestidir. Allah bir namazı ancak abdestli kabul eder," şeklindeki haberi nereye koyacaksınız?

derse ona şöyle denilebilir: Ashabınızın bu konuda rivayet ettiği iki haberde iki açıdan karışıklık ve çelişki söz konusudur. İlk rivayete göre Nebi (s.a.v) birer birer yıkamak suretiyle abdest aldı ve devamında şöyle dedi: Allah abdestsiz hiçbir namazı kabul etmez.¹⁸ Bu rivayette abdestin keyfiyeti aktarılmamıştır.

Diğer rivayet ise şöyledir: "Nebî (s.a.v) yüzünü üç defa yıkadı, ellerini üç defa yıkadı, başını mesh etti, ayaklarını da aşık kemiklerine kadar yıkadı ve şöyle dedi: İşte bu, benim ve benden önceki enbiyanın abdestidir."¹⁹ Bu haberde ise Allah resulü "Allah abdestsiz hiçbir namazı kabul etmez." dememiştir. Bu nedenle rivayetinizdeki cüzlerden her biri -hadis bilgisinden uzak olduğunuzdan- diğeriyle karışmaktadır.

İmdi, ortaya koyduğunuz rivayet bu şekilde ise bu haberde sizin lehinize bir hüccet yoktur. Çünkü haber, Kur'an'ın delaletine muhalif ise terk edilmeli ve Kur'an'a dönülmelidir. Rivayette zikrettiğiniz lafızları, aynıyla kabul etsek bile şöyle bir yorumda bulunmamız mümkündür: Hz. Peygamber, (s.a.v.) abdest alırken önce ayaklarını mesh etmiştir, sonrasında ise abdest fiillerine dahil olmayan "daha fazla temizlenme" ya da "serinleme" gibi maksatlarla yıkamıştır. Râvî de Hz. Peygamber'in ayaklarını yıkadığını haberde zikretmiş ancak ya düşünemediği için farkına varamamıştır ya bir unutkanlık arız olmuştur ya da mesh için bir hüküm bulunmadığını, aksine yıkamaya ilişkin bir hüküm olduğunu sanmıştır ve benzeri gerekçelerle daha önce yapılan meshi zikretmemiştir. Bu ihtimaller de imkân dahilindedir.

Hz. Peygamber'den "vay o topukların ateşten çekeceğine!"²⁰ şeklinde hadis varit olmuştur, abdestte topukları yıkamanın terki caiz olsaydı, Hz. Peygamber buna dönük uyarıda (vaîd) bulunmazdı,

derse birileri, biz de şöyle deriz: Haberde ne mesh ne de yıkamak zikri geçmiyor ki Hz. Peygamber'in uyarısı bunlarla alakalı olsun! Ayrıca haberde

¹⁸ İbn Mâce, "Kitâbu't-tahare" 419.

¹⁹ Dârekutnî, "Kitâbu't-tahare" 258.

²⁰ Buhârî, "Kitâbu'l-vudû", 28.

abdest zikri de geçmiyor ki ihticac için ortaya koyalım. Haberde “vay o topukların ateşten çekeceğine!” ifadesi dışında fazladan bir şey yoktur.

Yine birisi, Hz. Peygamber’in ayaklarda kuru yer kaldığını gördüğü ve bunun üzerine “vay o topukların ateşten çekeceğine!” şeklinde buyurduğu rivayet olunmuştur, derse biz de deriz ki bu haberde de sizin lehinize bir hüccet yoktur. Kaldı ki haberde abdest lafzı da geçmemektedir.

İmdi, Hz. Peygamber’in abdestte ayaklarını mesh etmek yerine yıkayan bir kavim görmüş olması da mümkündür. Onların topuklarında su parlaklığı görmüştür ve “vay o topukların ateşten çekeceğine!” demiştir. Yine cünüplükten dolayı yıkanan ancak ayaklarının tamamını yıkamayan bir kavim görmüş olması, topuklarına su değmediği için kuruluğun zâhir olması ve bunu üzerine “vay o topukların ateşten çekeceğine!” buyurmuş olması da mümkündür. Yine bu ifadenin abdestle ilgili olarak Araplar’dan ahmak ve rezil bir kavme özgü olması da muhtemeldir. Yalın ayak gezen ve topukları çatlayan ve kadîm adetleri gereğince bu çatlaklığı idrar ile tedavi eden bu insanlar, abdest alıyorlar; fakat abdest öncesi necaseti gidermek için ayaklarını yıkamıyorlardı. İşte Hz. Peygamber’in söz konusu hitabı, bunlara yönelik de olabilir. Bütün bunlar imkân dahilindedir.

Sonra hasmımıza şunlar da söylenebilir: Kitâbullah’ın zâhirine muvafakat ettiği için nazar açısından daha sahih, sebatkar ve alakayı daha çok hak eden rivayetler söz konusudur.

- I. Hz. Peygamber ashabının göreceği şekilde bir mekâna oturdu sonra abdest aldı ve yüzünü, kollarını yıkadı. Başını ve ayaklarını mesh etti.²¹
- II. Müminlerin emiri Ali b. Ebu Talip (a.s.) *Rahbe* denilen bir köyde insanlara hitap ederek Resulullah’ın (s.a.v.) nasıl abdest aldığını size göstereyim mi, dedi. İnsanlar da evet, dediler. İçinde su olan bir kap istedi ve yüzünü, kollarını yıkadı; başını ve ayaklarını mesh etti ve şöyle buyurdu: (هذا وضوء)²² من لم يحدث حدثاً

Hasmımız, Ali (هذا وضوء من لم يحدث حدثاً) sözüyle neyi murat etmiştir? Bu ibare, abdestli olduğu halde abdest aldığına delalet etmez mi, derse ona şöyle denilebilir: O bu ibareyle Şeriatta bidat ihdas eden kimsenin abdestini değil, Resulullah’ın aldığı sahih abdesti kastetmektedir. Nitekim insanların tabi olması gereken farz abdesti göstermeyi kastetmiş olması da bu tevilin doruluğuna

²¹ Ebû Dâvûd, “Kitâbu’t-tahare” 160. (فتوضأ ومسح علي نعليه و قدميه)

²² Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, *Müsned*, I, 125, Hadis No: 141 (فَغَسَلَ وَجْهَهُ وَتَدْيِيهِ وَمَسَحَ عَلَى رَأْسِهِ وَرِجْلَيْهِ)

ve hasmımızın vehminin fesadına delalet etmektedir. Abdestli iken nasıl abdest alınacağını söylemeyi murat etmiş olsaydı insanların en fazla ihtiyaç duydukları farz abdesti öğretmemiş olurdu.

III. Müminleri emirinden (a.s.) şu haber rivayet edilmiştir: “Kur’an ancak mesh ile nazil olmuştur.”²³ Ali (a.s.) bu sözyle ayakların meshi dışında bir şeyi kastetmiş olamaz. Çünkü başların meshi konusunda bir ihtilaf bulunmamaktadır.

IV. İbn Abbas (ö. 68) (Allah rahmet eylesin!) şöyle buyurmuştur: “Kur’an iki yıkama ve iki mesh ile nâzil olmuştur.”²⁴

V. Muhammed’in (sav) ehl-i beytinin ayakların mesh edileceğine ilişkin icmâi da bulunmaktadır. Ehl-i beyt, imam ve dinde önder insanlardır ve kıyamete kadar Allah’ın kitabından ayrılmayacaklardır.²⁵ Buraya kadar ifade ettiğimiz hususlar yeterli gelecektir. Ve’l-hamdu lillah.

Sual: Bir kimse neden baş ve ayakların tamamını değil de bir kısmını mesh ediyorsunuz, derse cevaben şöyle denilir: Çünkü Kitâbullah ve Nebî’nin sünneti buna delalet etmektedir. Başın bir kısmının meshine ilişkin ayetten delilimize gelince şudur: (وَإِذَا سَأَلْتَهُمْ بِرَأْسِهِمْ) görüldüğü üzere teb’îz (bazı-bir kısım) alameti olan bâ harf-i cerri ayete dahil olmuştur. Bu harf, ta’diye manasını ifade etmekte kendisine ihtiyaç duyulmayan yerlerde de kelama dahil olur ki o zaman “ziyade” bir anlam için kullanılmıştır. Çünkü Allah Teâlâ, (وَإِذَا سَأَلْتَهُمْ بِرَأْسِهِمْ) deseydi yine kelam doğru olurdu; ancak bu defa başın tamamını mesh etmek gerekirdi. Mesh fiili, ta’diye için bâ harf-i cerrine ihtiyaç duymadığından burada bâ harfi, teb’îz manası ifade etmiştir.

Ayakların bir kısmının meshiyle alakalı delile gelince Allah Teâlâ, (ارجلکم) lafzını (برؤوسکم) lafzına atfetmiştir. O halde matufun (ارجلکم) matuf aleyh (برؤوسکم) ile aynı hükmü tabi olması gerekir.

²³ Şa’bî’den gelen bir rivayet için bk. Tahâvî, *Şerhu meâni’l-âsâr*, II, 4o Hadis No: 210 (نَزَلَ الْقُرْآنُ) بِالْمَسْحِ، وَالسَّنَّةُ بِالْعَسَلِ

(وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ نَزَلَ الْقُرْآنُ يَغْسَلُ بِنِجْمَيْهِ وَمَسْحُ بِنِجْمَيْهِ)

²⁵ Burada meşhur müstefîz hadise bir işaret söz konusudur: “Size, sınıksız sarıldığınız müddetçe benden sonra sapıtıyacağınız iki mühim emânet bırakıyorum. Biri diğerinden daha büyüktür. O da Allah’ın Kitâbı’dır! Kur’ân, semâdan yeryüzüne uzatılmış sağlam bir ip gibidir. Diğer emânet de ailem, Ehl-i Beyt’imdir. Kur’ân ve Ehl-i Beyt’im, cennette Havuz’un başında benimle buluşuncaya kadar birbirlerinden ayrılmazlar...Bu hadisi, Müslim, Beyhâkî, Hâkim *Müstedrek*’inde Nesâî *Hasâis*’inde Ahmed b. Hanbel *Müsned*’inde İbn Sa’d *Tabakatı*nda, Hindî, *Kenzü’l-ummâl*’inde rivayet etmiştir. Bk. Murtazâ el-Hüseynî Firuzabadî, *Fezâilü’l-hamse*, II, 43-52.

Başın bir kısmının meshine ilişkin sünnetten delilimize gelince o da şudur. Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber, abdest aldı ve perçemini mesh etti; ancak tamamını mesh etmedi.²⁶

Baş ve ayakların bir kısmının meshinin vücubiyetiyle alakalı delil, ayrıca Ehl-i beytin (a.s.) icmâi ve konuya ilişkin Hz. Peygamber'den nakilleridir. Ehl-i beyt, bu hususta Nebî'nin tutumunu bize haber vermiştir.

Sual: Bir kimse, size göre (الكعبان) nedir -ki siz o sınıra kadar ayakları mesh ediyorsunuz-, derse cevaben ona şöyle denilir: Ayakkabı bağcığının bağlandığı, ayakların sırt kısmında biten iki kemiktir (aşık kemiği). Bu konuda Muhammed b. Hasan (ö. 189/805)²⁷ bizimle aynı görüşü paylaşmaktadır. Ebân b. Osman'ın (ö. 105/723) Müyesser'den naklettiğine göre Ebû Ca'fer, Müyesser'e sana Resulullah'ın abdestini anlatayım mı, dedi ve başını, ayaklarını *mesh* etti ve elini ayağının üstüne koydu²⁸ ve sonra şöyle dedi: İşte bu aşık kemiğidir (الكعب). Müyesser'in ifadesine göre Ebû Cafer (a.s.) eliyle aşıl tendonunun (العروق) altına işret ederek şöyle dedi: İşte bu da kaval kemiğidir (الظنوب).²⁹

KAYNAKÇA

Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm Buhârî, *el-Camiü's-sahih*, Bulak: el-Matbaatü'l-Kübra'l-Emiriyye, 1895.

Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid İbn Mace, *Sünen*, [y.y., t.y.]

Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Sehl es-Serahsî, *el-Mebsut* [y.y., t.y.]

Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme Tahâvî, *Şerhu Meânî'l-âsâr*, thk. Muhammed Seyyid Cadelhak. [y.y., t.y.]

Ebû'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed Dârekutnî, *Sünen*, thk. Abdullah Haşim Yemani Beyrut : Dârü'l-Mehasin, [t.y.]

Ebû'l-Feth Muhammed b. Ali b. Osman el-Kerâcîkî *Kenzü'l-fevaid*, thk. Abdullah Ni'me, Dârü'l edvâ, Beyrut 1985.

²⁶ Müslim, "Kitâbu't-tahâre" 23.

²⁷ Muhammed b. el-Hasen b. Vâkîd eş-Şeybânî, Benû Şeyban'ın mevlası ve Ebû Hanîfe'nin arkadaşıdır. Hicri 132 yılında Vâsıt'ta doğmuş ve 189 yılında Rey'de vefat etmiştir. Ebû Hanîfe, Sevrî, Evzâî, Mis'ar b. Kidâm ve Mâlik'ten ilim öğrenmiştir.

²⁸ Müellif, bu hadisi ihtisar etmiştir ve burada sonlandırmıştır. Görünen o ki abdestin keyfiyetiyle ilgili bu nüshada büyük bir parça sakıt olmuştur.

²⁹ Müellifin zikretmediği haberin bu parçası için bk. Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen, *Tehzîbü'l-ahkâm fî şerhi'l-mukni'a*, thk. Hasan el-Müsevî el-Harsân, I-X, Dârü'l-Kütübî'l-İslâmiyye, Tahran 1390, I, 75. (mütercim)

Murtaza el-Hüseynî Firuzabadî *Fezailü'l-hamse mine's-sihahi's-sitte*, Müessesetü'l-A'lemi li'l-Matbuat, 1982.

Süleyman b. Eş'as b. İshak Ebû Dâvûd, *Kitâbü's-Sünen*, thk. Muhammed Avvame., Cidde: Darü'l-Kible li's-Sekafeti'l-İslamiyye, 1998/1419

Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen, *Tehzîbü'l-ahkâm fî şerhi'l-muknî'a*, thk. Hasan el-Mûsevî el-Harsân, I-X, Dâru'l-Kütübi'l-İslâmiyye, Tahran 1390.

